

EEN ONBEKENDE KAART VAN VUGHT
EN ANDERE OUDE KAARTEN VAN PLAATSEN IN BRABANT,
DIE ELDERS BEWAARD WORDEN.

De heemkenner denkt vaak dat hij bij zijn studie aangewezen is op Kuyper's Gemeente-atlas en op de oudste topografische kaarten. Dat dit niet waar is en dat er wel degelijk ouder materiaal aanwezig is, bleek onlangs bij zoeken in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage, waar een kaart te voorschijn kwam, *Catalogus Hingman nr. 1702*, die staat aangegeven als „kaart van de situatie der tienden omtrent 's-Hertogenbosch, vervaardigd in de 18^e eeuw, maker onbekend, handgetekend en gekleurd, schaal van 200 Bossche Roeden, r = 0,186 M., groot 0,95 — 0,50.”

Spoedig bleek dat het hier een oude kaart betrof van *Vught*.

Aan de bovenzijde van de kaart bevindt zich de Maurik-dijk en zijn de rivier de Dommel en de Halderse brug aangegeven. Ongeveer van boven naar beneden loopt de nieuwe straatweg naar Boxtel, en opzij daarvan de oude weg. De dijk van Steenwijk onder aan de kaart sluit aan op de dijk van Maurik met een grote bocht langs de Volmeer. Waar Bleijendijke te verwachten zou zijn, staat „Lormier”, mogelijk destijds de eigenaar. De Hoogstraat en de Lage straat hebben ongeveer het verloop dat zij nu nog hebben. Verdere namen op de kaart die nog gelijk luiden zijn: Wolfsbosch, het Joden Kerkhof, de Hogen Vliert. Er staan echter ook namen en benamingen op de kaart die men nu niet meer kent. Zo b.v. het Valckhoff (ter plaatse Zionsburg) en de Rode Leeuw in de naaste omgeving. Voorts het Duyfhuys, 't Fortuintje, en Hanswijk, maar dit is misschien weer de naam van de eigenaar.

De linker benedenhoek van de kaart ontbreekt en daarmee ook de benaming, waardoor het begrijpelijk wordt dat het in Den Haag niet meer mogelijk was de kaart met Vught te identificeren. Ook de „légende”, die de uitleg bevat heeft van de tienden die met dikke cijfers op de kaart zijn aangegeven, heeft zich vermoedelijk in deze hoek bevonden. Slechts enkele tienden zijn met namen op de kaart vermeld, nl. de Schorfortse tiend, de Bessemtienden en in de nabijheid van de Volmeer, de Papentienden. Waarschijnlijk is de kaart dus vervaardigd in verband met geschillen over tienden, zoals die zich in de 18e eeuw veelvuldig hebben voorgedaan.

De Tilburgse weg ontbreekt op de kaart. Waar men die zou willen zoeken, vindt men de Molenakkerse dijk. De kaart valt dus te dateren vóór de Franse tijd en aangezien de nieuwe steenweg naar Boxtel wél is aangegeven, valt daardoor het jaar van vervaardiging ná 1743. Een juistere datering zou echter wel mogelijk zijn door vergelijking van de namen van personen-eigenaren die op de kaart voorkomen aan de hand van transportakten e.d.

Gezien de grootte van de kaart kan met recht gesproken worden van een plattegrond van de gemeente Vught.

Ook uit de vergelijking van de gegevens op deze kaart met die op andere kaarten valt te leren. Zo komt de gemeente Vught ook voor op kaarten *nrs. 1338-39-40 in de collectie Hingman*. Dit zijn kaarten van de wegen tussen *Dongen en 's-Bosch* en

blijkbaar vervaardigd in verband met het ontwerp van de nieuwe z.g. Napoleons-weg tussen Tilburg en 's-Bosch. Men leert er uit hoe de oude route was van 's-Bosch over Dongen en Breda naar Antwerpen.

Kaart 1340 laat de oude situatie zien rond de Loonse Baan, langs de Zantkantse molen. Deze toont de Hoge weg naar Helvoirt en de „voie de la plaine”, met de dorpen Cromvoirt en Helvoirt (met Zwijnsbergen), Loon op Zand met het kasteel, Duykse Hoef, de Leibeek en Dongen. De Franse uitleg op de kaart luidt: „Plan de la Chaussée en pavé à ouvrir d’Anvers à Nimègue, partie située sur le Département des Bouches du Rhin entre la rivière la Donge à Dongen et Bois-le-Duc.”

Kaart 1339 is een zeer lange kaart van ongeveer 4½ meter van hetzelfde traject. In Vught staan hierop aangegeven het Marktveld, de Stroyen kerk, de Roomsche kerk (de schuurkerk), 't Planken huisje (Huisje ten Halve), de Drie Zwaantjes, de Zwaan (tegenover nu St. Joris), de Vughter Ringdijk, de Hut, de Loveerse brug. Ook Loon op Zand komt op deze kaart voor. Verder diverse herbergen zoals de Zwaan, de Zon, Turkenburg en het Wapen van Diest bij het kruispunt Udenhout.

Kaart 1338 is meer technisch van uitvoering met „duikers” en „stenen heulen”. Geheel Oisterwijk staat op deze kaart met de kerken en Durendaal, de Leibeek, de dorpen Enschoot en Haaren en een ongenoemd gehucht tussen Oisterwijk en Tilburg. Bij Helvoirt staat de Zwarte Leeuw vermeld, met een herberg aan de overzijde van de weg, verder de Engel en de Posthoorn. Het Helvoirts Broek is hier „moeras en veengrond”. Vught staat slechts summier aangegeven, doch wel duidelijk is de aansluiting tussen Helvoirtse weg en Taalstraat.

Kaart Hingman 1307 is eveneens een ontwerp-wegkaart, ditmaal van de Boxtelse weg. De kaart is zuiver technisch met wegkanten en bruggen. Er is echter een duidelijke plattegrond van Boxtel, met Zwaansche brug, Leyenburg, Maastrichtse brug, kerkbruggetje, „clocher”, de Benakker brug en een grote brug over de Dommel. De herbergen langs de weg hebben hier Franse namen. Onder Liempde: „Cabaret à la vieille diligence, Cabaret au chariot de la Marie, Cabaret au petit bateau”, bij de ter Aa-se brug, waarbij de aantekening staat: „débarcadour général des parés”. Is het mogelijk dat hier nog moest worden overgezet?

Bij de zijweg naar Gemonde vindt men het „Cabaret à la Chaine”, verdergaande richting Vught de Halse Barrière en La Petite Barrière. In Vught de „clocher” en een molén?? met water omgeven. De dijk bij Steenwijk heet „Digue maitresse de Vught” en geeft de grens aan met Boxtel.

Tenslotte heeft ook *Hingman 1346* te maken met Vught. Dit is een „Caarte figuratief van de weegen loopende van sint Michiels Gestel na Vught, opgenomen door Jan F. de Weijer geadmitteert Landmeter 1747. Schaal 8 c.m. is 100 roeden Bossche maat”. De Gestelse weg, de dijk naar Esch en een hey-weg door de Volmeer staan op deze kaart. Het gehucht Halder, de molen, het huis van de drossaard van Gestel, de kerk en de grote brug van Gestel, en de scheidpaal met Vught (die daar nu nog staat) zijn duidelijk aangegeven.

In Vught ziet men de „stroyen kerk”, waar de oude weg naar Boxtel blijkt te lopen tussen kerk en Maurikdijk. Als kaart van Vught kan deze kaart echter niet in vergelijking komen met de hoger genoemde kaart Hingman 1702.

Van dezelfde Jan F. de Weijer is er een grote kaart aanwezig in het ARA te 's-Gravenhage, *Hingman nr. 4092*, van de *Heerlijkheid van St. Michielsgestel en Gemonde*. Dit is niet zo maar een kaart: het is een kunstwerk. Handgetekend en gekleurd, uiteraard, maar buitengewoon fraai met alle details duidelijk zichtbaar. De kaart is van 1769 en geeft in de linker bovenhoek de wapens van Carel Theodor, keurvorst van de Paltz en zijn gemalin. Het is niet doenlijk van deze kaart een beschrijving te geven, men moet haar gaan zien.

Hingman 4091 toont de eigen goederen van de Heer van Herlaar en nr. *4093* tienden in Nistelrode. Samen met de kaarten nrs. 1710-11-12-13 van de catalogus *Hingman*, die zich te Bergen-op-Zoom bevinden in het archief van de Commissie van Breda, behoren deze kaarten vermoedelijk oorspronkelijk tot dit archief.

Ook op *kaarten der Genie*, aanwezig in het ARA te 's-Gravenhage vindt men kaarten waarop de hoger genoemde plaatsen uitgetekend zijn. Zo b.v. de kaarten *H. 333 en 348*, uit het Plan der Vestingen 's-Hertogenbosch, waarop Halder en de bruggen-situatie in St. Michiels Gestel duidelijk zichtbaar zijn.

Ook daarmee is de kaartencollectie in 's-Gravenhage niet uitgeput wat Brabant betreft. De *waterstaatskaarten* bevatten ook een schat aan gegevens.

Zo is *Hingman 811* een kaart van de Maas, Waal en Merwede als vóór de waterfloed van 1421 (een kopie-kaart van 1565) en *Hingman 1738* een kaart van de landen omtrent het convent der Kartuziers bij Geertruidenberg van 1571.

Tal van kaarten geven de situatie rond *de Dommel en de Aa*. De nummers *Hingman 803 t/m 806 en 4006* van de rivier de Aa zijn zeer mooi en duidelijk. *Kaart 805* is getekend door de bekende H. Verhees in 1806 en geeft het traject van 's Bosch tot de watermolen van Kilsdonk. Hintham, Rosmalen en Den Dungen staan slechts schetsmatig op deze kaart, maar *Berlicum, Middelrode, Heeswijk en Dinter* zijn duidelijk. Zo vindt men bij de Protestantse kerk in Berlicum 't kasteel ter Aa, terwijl Vredendaal vermeld staat als Logtenburg. Onder Middelrode ligt Assendelf aan de Schijndelse kant van de Aa en in de buurt van het Motven de ruïne van Casteren's slot. Natuurlijk staat Zeldenzat er op met Gewaat en visgeveer. Tegenover het kasteel van Heeswijk staat nog een slotje en onder Dinter het Casteel Avenstein. Ook dit is een kaart om zelf te gaan zien.

Tenslotte zijn er niet alleen in Den Haag kaarten van Brabantse dorpen, die daar in de vergetelheid dreigen te geraken. Ook in België en met name te Brussel zal men die moeten zoeken. Zo noemt b.v. Charles Piot in zijn *Inventaire Divers* van 1879 op pag. 46 als nr. 555 een kaart van de Meierij van 's Bosch en als nr. 556 een kaart van H. Verhees van de baronie van Boxtel en de heerlijkheid Liempde.

Wordt het, nu er zoveel belangstelling komt voor streekgeschiedenis, niet hoog tijd dat er een Repertorium komt van kaarten van Brabant, waarin niet alleen dat wat in 's-Hertogenbosch gelukkig aanwezig is, doch ook de her en der verspreide kaarten nauwkeurige vermelding vinden?

Mej.drs. M.H.M. SPIERINGS